

Література

1. Оржехівський В. Що сповідує «громадянин за паспортом» / В.Оржехівський // Освіта. – 20-27 жовтня. – К., 1999. – С. 1
2. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі / О. Я. Ростовський // Навч. метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – [2-е вид., доп.]. – 216 с.
3. Szekfű Gy. Magyar történet. IV. / Szekfű Gy. – Budapest, 1906. – 279 о.

УДК 373.5.064.2:[37.015.31:78]

С. С. Горбенко

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНО ДОЦІЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УЧИТЕЛЕМ І УЧНЯМИ В ПРОЦЕСІ ГУМАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В статтє рассматриваются некоторые аспекты проблемы взаимоотношений учителя и учащихся в контексте гуманистически-ориентированного музыкального воспитания. Предлагаются возможные приемы, виды и принципы работы; характеризуются особенности создаваемых ситуаций и некоторых компонентов коммуникативности.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, личностный опыт, личностно-ориентированное общение, диалоговые ситуации, субъект-субъектные отношения, фасилитация, коммуникативность.

This article discusses some aspects of the relationship the teacher and students in the context of humanistic-oriented musical education. Suggests possible techniques, types and working principles, characterized especially created situations and certain components of communication.

Keywords: teacher interaction, personal experience, personality-oriented communication, dialogue situation, the subject-subject relations, facilitation, communication.

Одним із пріоритетних напрямків педагогічних досліджень сьогодення є гуманізація освіти. Актуальність цієї проблеми зумовлена процесами реформування суспільних відносин та подолання соціально-економічної кризи в нашій країні та в усьому світі. Вони вимагають від сучасних фахівців переорієнтації технократичного мислення і зміни форм, методів і технологій професійної діяльності в напрямі врахування інтересів, потреб, можливостей особистості. Сьогодні перед системою вищої освіти стоїть завдання знайти адекватні шляхи, принципи, методи та прийоми особистісного підходу до виховання учнів. Одним із них є педагогічна взаємодія – принцип гуманізації освіти, що передбачає якісне перетворення позицій учителя і учня, викладача і студента в суб'єкт-суб'єктні відносини у особистісно-паритетній площині їх взаємодії. В основі таких стосунків лежать діалог, співробітництво, рівнопартнерство в спільному, але організованому педагогом навчальному процесі. Взаємодія учнів між собою на уроці музики формує колективний суб'єкт, який реалізує принцип колективного комунікативного спілкування, коли відбувається «індивідуальне навчання і виховання через групове» (за Г.А.Китайгородським), але його також організовує вчитель.

Питання педагогічної взаємодії учасників навчального процесу з'ясовувала значна кількість учених-педагогів (А.М.Алексюк, І.Д.Бех, О.Гончар, А.Б.Добрович, І.В.Дубровіна, В.К.Дьяченко, С.Т.Золотухіна, Н.В.Єлізарова, О.Столяренко, Т.І.Сукенко, М.І.Фрумін, Є.В.Чудінова та ін.). Різні аспекти взаємодії учителя й учнів у ході музичного виховання, як на уроці музики, так і в процесі позакласної роботи висвітлені в працях О.В.Гончарової, В.В.Григор'євої, Т.В.Дорошенко, Л.М.Масол, Е.П.Печерської, Г.Г.Сергеїчевої, Л.О.Хлебнікової та ін.

Гуманістичні цінності освіти, на думку О.Я.Савченко, зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі виховання на особистісно-орієнтовану, сутнісними ознаками якої є виховання за максимальною індивідуалізацією, створення умов для саморозвитку та самовдосконалення, осмислене визначення своїх можливостей та життєвих цілей.

Спілкування, як відомо, породжує безліч протиріч між особистостями, способами їх поведінки при досягненні однієї й тієї ж мети, особливостями інтерпретації, інформації тощо. Розв'язання таких протиріч завжди пов'язується з взаємовідносинами між людьми, з цінністю однієї людини для іншої. На думку К.А.Альбуханової-Славської, ставлення у сфері людських стосунків виражається у взаємному спілкуванні, характері поведінки людини, здатної проявляти себе певним чином, у виявленні проблем і пошуку необхідних шляхів для конструювання та вирішення завдань [1].

Певна частина науковців слушно зауважують, що взаємовідносини між учасниками навчально-виховного процесу можуть розглядатися як аспект, умова діяльності, або як окремий його вид. І це закономірно, адже взаємовідносини між учителем і учнями формуються в процесі музично-пізнавальної виконавської, музично-творчої діяльності. Для ефективної співпраці учня і вчителя на уроці музики необхідно вже під час *етапу орієнтації* (початкова стадія уроку), створити емоційний, позитивний настрій кожної дитини на подальшу роботу. Цей етап передбачає також створення умов для можливостей учнів зорієнтуватися у місці і ролі конкретного заняття в загальному розгляді теми, цілісному процесі музичного навчання і виховання. Щоб на уроці виникло співробітництво й діалог, діти мають усвідомити мету заняття та його пізнавальну привабливість. Тільки тоді для них набуває особистісного значення заплановані види музичної діяльності. Якщо вчителю музики з перших хвилин уроку вдається активізувати емоційну сферу дітей, то в них пробуджується бажання активно і плідно працювати. Роль учителя в цій ситуації полягає в тому, щоб організувати зміну форм і видів діяльності учнів (індивідуальна-парна-групова; репродуктивна-частково-пошукова-творча і т. ін.). При цьому дітям надається можливість вільного вибору, проявлення особистого відношення до поставлених завдань і самостійності його виконання.

Під час ознайомлення вихованців з новим матеріалом учителю слід створити такі умови взаємодії, які б психологічно мотивували в учнів потребу у «відкритті нової інформації». Педагог може використати наступні прийоми (в залежності від змісту заняття та створеної виховної ситуації) :

- *подив* - подача учителем музично-навчального матеріалу в такій формі, що навіть повсякденне стає незвичайним;
- *фантастичне запитання* – учитель моделює фантастичну ситуацію;
- *«помилка в поясненні»* - організовуючи пізнавальну чи виконавську діяльність, учитель навмисне припускається помилок. Учні мають вказати на помилку після пояснення свого наміру педагогом.

За умови ефективної взаємодії вчителя й учнів на етапі засвоєння інформації відбувається вивчення нового та закріплення вже усвідомленого, а носіями такого підходу може бути не тільки вчитель, а й самі учні. Завдання педагога полягає в тому, щоб забезпечити творчу атмосферу, включити особистісний досвід учнів у загальну структуру змісту уроку та регулювати розвиток їхньої пізнавальної самостійності. Так, на узагальнюючому етапі уроку відбувається обговорення реалізації плану, рефлексія й оцінювання набутої інформації. Тут домінуючою має стати їх робота по самоконтролю і самооцінці. Як показує практика, загальну та індивідуальну рефлексію діяльності доцільно здійснювати за методикою проф. Л.В.Коваль:

- *діяльнісний* підсумок уроку (Що ми з вами встигли зробити та усвідомити ?);
- *розвивальний* підсумок уроку (Чого ви навчились, які навички отримали, на яку сходинку піднялися, у чому стали обізнанішими ?);
- *змістовий* підсумок уроку (На які запитання, що були поставлені на початку та в процесі уроку, знайшли відповідь, які з визначених проблем змогли вирішити ?);

- *емоційний* підсумок уроку (Кому з учнів ви хотіли б подякувати за співпрацю, емоційну підтримку, взаєморозуміння, одержані результати?) [4].

Зауважимо, що вказані види підсумків можуть бути використані не на одному уроці, а в системі занять. Залучаючи учнів до процесу оцінювання, відбувається переживання ними ситуацій успіху, оцінювання вчителем та самооцінка дітьми досягнутих, у процесі музичної діяльності, навчально-виховних досягнень. Окрім того, на цьому етапі дітям надається можливість самостійно або з допомогою вчителя порівняти отриманий результат із поставленою метою, осмислити допущені помилки.

Розглядаючи сутність стосунків між учителем і учнями, В.Кан-Калик виділяє три основні компоненти комунікативності: **комунікабельність** (здатність легко вступати в контакт і відчувати задоволення від процесу спілкування); **відчуття педагогом соціальної спорідненості з оточенням**

(прагнення не протиставляти себе, свій досвід, а об'єднуватися зі співрозмовником, що забезпечує суб'єкт-суб'єктні стосунки у виховній взаємодії); **альтруїзм**, що полягає у зосередженні уваги на інтересах співрозмовника, безкорисливості педагогічної позиції у спілкуванні. Ці компоненти присутні й у процесі особистісно-орієнтованого музичного виховання. Тут ми виділяємо такий компонент як емпатійність педагога, тобто здатність відчувати учня, співпереживати йому, розуміти його почуття, усвідомлювати результати його власних дій. При цьому, будучи суб'єктом комунікативної особистісної взаємодії, вчитель музики будує спілкування з учнями на основі поваги і рівності, довірливості та взаємної відкритості, відсутності оцінювального ставлення до індивідуальних здібностей та музично-творчих нахилів кожного вихованця. Серед якостей, необхідних педагогу для ефективного особистісно-орієнтованого спілкування, виділяємо доброзичливість, відкритість, щирість, спостережливість, ініціативність, природність, поважливість, схильність до діяльної позиції у стосунках, вміння доступно і відверто висловлювати свої думки, переживання щодо музичних творів про які йде мова на уроці.

В умовах особистісно-орієнтованого виховання пріоритетною має стати діалогова стратегія педагогічної взаємодії, забарвлена позитивними, емоційно-естетичними переживаннями, захопленням художньою діяльністю, емпатійними почуттями, з домінуванням відчуття успіху на шляху до пізнання мистецтва. У даному випадку під терміном «діалог» розуміється, насамперед, ланцюжок взаємозалежних вербальних і невербальних спілкувань між педагогом і учнями на основі партнерських стосунків, обміну особистісними духовними цінностями. Основоположником діалогічного способу навчання і виховання вважається давньогрецький філософ Сократ. У центрі уваги педагогів-дослідників та вчителів практиків діалог з'явився на порубіжжі ХХ-ХХІ ст. Найбільш яскраво представлений у працях В.Біблера і С.Курганова. До питань рівності позицій між вихователем і вихованцем зверталися Я.Корчак, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.

Принцип діалогу в музичній педагогіці, на думку О.Олексюк, має характер духовного спілкування вчителя з учнем та їх обох із музичним твором і визначається, передусім, єдністю їх спільних прагнень до накопичення досвіду [8].

Пріоритети у використанні тих чи інших способів організації діалогу залежать від творчої індивідуальності вчителя, а також від виду музичної діяльності на уроці чи в позакласній роботі. В залежності від цього можуть виникати діалогові ситуації в процесі слухання музики, співу, гри на елементарних музичних інструментах, виконання творчих видів роботи. Діалогові відношення між учителем і учнями можуть стимулюватися наступними ситуаціями:

- розгляд на уроці одного і того ж музичного твору в різних виконавських інтерпретаціях;
- порівняння двох, трьох різних вокальних творів на один і той самий поетичний текст;
- виявлення неоднозначної залежності між засобами музичної виразності і характером музики, музичним образом;

- вибір пісні для виконання з кількох запропонованих учителем (пісні повинні відповідати проектованій музичній драматургії уроку);
- порівняння твору виконаного у відповідності до композиторського задуму і його естрадної обробки (якість обробки повинна бути високої якості);
- співставлення літературного і музичного образів.

Звертаючись до проблеми спілкування на уроках музики, В.Петрушин розглядає його як тріаду стилів: *авторитарного, конформного та діалогічного*. При авторитарному – зміст свідомості учителя спростовує зміст свідомості учня, від якого вимагається безапеляційне підкорення вимогам. Побажання та прохання учня не враховуються. При конформному стилі спілкування учасники діалогу пасивно погоджуються один з одним, але така згода не призводить до зміни їх власних позицій, поглядів, переконань. Діалогічна взаємодія «...зберігає рівнозначущість суджень кожного і кожен учасник стимулює своїми висловлюваннями думку іншого» [6, с.300]. При цьому створюються умови для особистісного розвитку учня. Подібної точки зору дотримується О.Ростовський. Говорячи про творче спрямування діяльності учнів, він наголошує, що при цьому «...виникає проблема встановлення міжособистісних контактів учителя і учнів, які повинні ґрунтуватися на рівноправності учасників навчального процесу. Поза особистісним спілкуванням творча атмосфера на уроці виникнути не може» [7, с.12].

Отже, співставляючи різні підходи до діалогу в системі музично-естетичного виховання ми переконаємося в тому, що ця форма спілкування спрямована на особистість учня. Вона є своєрідним механізмом який дозволяє вчителю здійснювати процес спілкування на основі суб'єкт – суб'єктних рівнопартнерських відносин з учнями.

Налагодженню комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності сприяє **фасилітація** - стиль педагогічного спілкування, який передбачає полегшення взаємодії під час спільної діяльності. Такі відносини ще називають «допомагаючими», «надихаючими». Сутність фасилітуючої взаємодії по-різному розкривається вітчизняними і зарубіжними педагогами. Якщо у працях вітчизняних фахівців фасилітація – це, насамперед, дотик до духовного світу учня, то погляди закордонних педагогів збігаються на думці, що зводиться до пом'якшення відносин із самим собою й іншими людьми. На їх думку це дозволяє «налагоджувати стосунки», «робити їх ефективними» (К.Роджерс), домагатися «продуктивної поведінки учнів» (Р.Бернс).

Наша точка зору, щодо змісту фасилітуючої взаємодії, учасників музично-виховного процесу ґрунтується на основі позицій сучасних педагогів, які дотримуються гуманістичного підходу:

- у процесі фасилітуючих відносин здійснюється спільне особистісне зростання вчителя і учнів (А.Орлов);
- в умовах фасилітуючої взаємодії дитині допомагають стати собою, а не «формують» її (В.Зінченко);
- фасилітуюче спілкування – це взаємодія, яка вимагає прийняття учня таким, яким він є і сходження разом з ним до нових рівнів розвитку (Л.Куликова);
- фасилітуючу взаємодію забезпечують внутрішні умови і мотиви для саморозвитку, самореалізації, самоосвіти, самоаналізу. Це потреби, установки, здібності, досвід тощо (О.Газман);
- до ефективних феноменів фасилітуючої взаємодії відносимо, в першу чергу, феномен емпатії. Він включає ефект «синхронних переживань», що сприяє взаєморозумінню учасників комунікативної взаємодії.

Робота вчителя на уроці музики чи в позакласній музично-виховній роботі є одним із засобів самовираження особистості. Можливості даного процесу залежать, насамперед, від взаємодії на занятті вчителя і учня. Моделлю таких відносин можуть бути наступні положення:

- учитель володіє навчальним матеріалом, на основі якого варіює вид і форму завдання, спрямованого на вироблення власної думки учня, розвиток його мислення, самостійності тощо;
- педагог створює умови для самореалізації, самовираження учнів, пропонує їм виконувати завдання творчого характеру, що ґрунтуються на їх музичному досвіді;
- учитель, взаємодіючи з дітьми, намагається створити позитивне емоційне середовище для роботи всіх учнів за допомогою надання їм можливості вибрати (форму роботи, спосіб виконання завдання, варіант відповіді та ін.);
- учитель конструє урок із врахуванням можливостей самореалізації кожного учня, врахування і використання його музично-художнього досвіду, використовує діалог як активну форму спілкування.

Література

1. **Альбуханова-Славская К.А.** Стратегии жизни / К.А.Альбуханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299с.
2. **Бабакова І., Власенко Е.** Педагогічні умови формування комунікативних умінь школярів підліткового віку в музично-естетичній діяльності / І. Бабакова, Е.Власенко // Рідна школа. – 2006.- № 1. – С.55-57.
3. **Дорошенко С.** Диалоговое и проблемное обучение на уроках музыки / С.Дорошенко // Искусство в школе. – 2008. - № 4.- С.6-8.
4. **Коваль Л.В.** Технологія взаємодії вчителя й учнів на різних етапах уроку / Л.В.Коваль // Початкова школа. – 2006. - № 10. – С.55-57.
5. **Пархоменко О.М.** Виховання гуманістично спрямованої особистості у позаурочний час / О.М.Пархоменко. – Черкаси, 2005. – 252с.
6. **Петрушин В.И.** Музыкальная психология: Учебное пособие /В.И.Петрушин. – М.Владос, 1997. – 384с.
7. **Ростовський О.Я.** Музична освіта в Україні на межі тисячоліть: стан, проблеми, перспективи /О.Я.Ростовський // Мистецтво та освіта. - 2000. – №4. – С.9-13.
8. **Олексюк О.М.** Сучасна музична освіта: інноваційний аспект /О.М.Олексюк // Вісник КНУКіМ: Зб. наук. праць. Серія «Педагогіка». Вип. 5. – К., 2001. – 172с.

УДК 374.784

В.В. Григор'єва

ФОРМУВАННЯ АРТИСТИЗМУ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА

В статье рассматривается проблема формирования артистизма подростков в условиях хорового исполнительства. Определён потенциал артистизма как ценностного качества личности, которое обеспечивает эстетическую направленность, облегчает коммуникацию и позволяет успешно адаптироваться и полноценно творчески реализоваться молодёжи в социуме. Обусловлены педагогические условия формирования артистизма средствами хорового театра как одной из форм хорового исполнительства.

Ключевые слова: *артистизм, подростки, хоровой театр, художественная деятельность.*

In the article considered the problem of the formation of artistry adolescents in choral singing. We define the potential of the value of artistry as personality traits, which provides aesthetic orientation, facilitates communication and to successfully adapt and fully realized creative youth in society. Due pedagogical conditions of formation of choral artistry means of theater as a form of choral singing.

Keywords: *artistry, teens, choral theater, art activity.*